

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री सारदा प्रसाद घिमिरे
माननीय न्यायाधीश श्री विश्वम्भरप्रसाद श्रेष्ठ
फैसला

०७०-CI-०२३७

मुद्दा: अंश।

जिमिदार नाउँको श्रीमती जिल्ला बाँके, वसुदेवपुर गाउँ विकास समिति वार्ड नं.
५ सूर्जीगाउँ बस्ने कलावती नाउँ -----१

पुनरावेदक
वादी

विरुद्ध

जिल्ला बाँके, वसुदेवपुर गाउँ विकास समिति वार्ड नं. ५ सूर्जीगाउँ बस्ने केशव
राम नाउँ -----१

प्रत्यर्थी
प्रतिवादी

जिल्ला बाँके, वसुदेवपुर गाउँ विकास समिति वार्ड नं. ५ सूर्जीगाउँ बस्ने
केशवराम नाउँकी श्रीमती सुदामा नाउँनी -----१

०७०-CI-०५३३

जिल्ला बाँके, वसुदेवपुर गाउँ विकास समिति वार्ड नं. ५ सूर्जीगाउँ बस्ने केशव
राम नाउँ -----१

पुनरावेदक
प्रतिवादी

जिल्ला बाँके, वसुदेवपुर गाउँ विकास समिति वार्ड नं. ५ सूर्जीगाउँ बस्ने
केशवराम नाउँको वारेश भै आफ्नो हकमा समेत सुदामा नाउँनी -----१

विरुद्ध

जिमिदार नाउँको श्रीमती जिल्ला बाँके, वसुदेवपुर गाउँ विकास समिति वार्ड नं.
५ सूर्जीगाउँ बस्ने कलावती नाउँ-----१

प्रत्यर्थी
वादी

सुरु तहमा फैसला गर्ने :- माननीय जिल्ला न्यायाधीश श्री सीता प्रसाद पोखरेल

बाँके जिल्ला अदालत।

फैसला मिति :- २०६७।२।१२

पुनरावेदन तहमा फैसला गर्ने :- माननीय मुख्य न्यायाधीश श्री केशव प्रसाद मैनाली

माननीय न्यायाधीश श्री सत्यमोहन जोशी थारु

पुनरावेदन अदालत, नेपालगञ्ज।

फैसला मिति :- २०६८।३।२८

पुनरावेदन अदालत नेपालगञ्जको मिति २०६८।३।२८ को फैसला उपर यस अदालतमा न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा १२(१)(क) बमोजिम मुद्दा दोहो-याई हेर्ने निस्सा प्रदान भई सोही ऐनको दफा ९(१) बमोजिम दायर हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त तथ्य र निर्णय यसप्रकार छ:-

- (१) मूल पूर्खा ससुरा स्व. मथुरा नाउँको २ छोरा जेठा प्रतिवादीको बाबु र ससुरा स्व. अम्रिका प्रसाद तथा कान्छा म फिरादीको लोग्ने स्व. जिमिदार नाउँ भई निज स्व. अम्रिका प्रसादको छोरा प्रतिवादी केशवराज भई निज प्रतिवादी केशवरामकी श्रीमती प्रतिवादी सुदामा नाउँनी हुन। कान्छा स्व. लोग्ने जिमिदार नाउँको श्रीमती म फिरादी कलावती नाउँनी भई हामीबाट क्रमशः छोरा जगदीश नाउँ-१, प्रहलाद नाउँ १, राजेन्द्र नाउँ-१, भएको, हामी बाहेक अरु कोही अंशियार नरही मूल अंशियार स्व. अम्रिका नाउँ १, स्व. जिमिदार नाउँ बीच अंशवण्डा नभई भएको अचल सगोल भै राखी आ-आफ्नो भाग शान्ति भोग चलन गरी आएका छौं। मूल अंशियारा जिवित रहँदा कुनै प्रकारको पारिवारीक कलह नरही मूल अंशियारहरुको स्वर्गवास पछि पारिवारीक कलह अमेल व्यवहारले गर्दा सानो तिनो कुरामा पनि वादविवाद भै रहने गरेकोले सो व्यवहारले गर्दा यी प्रतिवादीसँग अंशवण्डा गर्न भनी भन्दा अंश दिन इन्कार गरेको हुँदा चित्त नबुझी अंशवण्डाको १, २, ५ नं. अनुसार ऐ. ऐनको ३५ नं. का हदम्याद भित्र फिराद गर्न आएका छौं। फिराद परेको अधिल्लो दिनलाई मानो छुट्टिएको मिति कायम गरी मुलुकी ऐन, अंशवण्डाको २०, २१, २२ र २३ नं. बमोजिम अंशको फाँटवारी लिई अंशवण्डाको १, २, ५ नं. अनुसार सम्पूर्ण सम्पत्तिलाई २ भाग लगाई सो मध्ये १ भाग अंश छुट्टयाई पाउँ भन्ने व्यहोराको फिराद दावी।

(२) वादीले उल्लेख गरेको पुस्तेवारी बाहेक अन्य फिराद व्यहोरा झुठ्ठा बनावटी एवं काल्पनिक हो । झुठ्ठा बनावटी एवं काल्पनिक फिराद खारेज गरीपाउँ । हामीहरुको पुर्खा अर्थात मथुरा नाउँको नाममा कुनै अचल सम्पत्ति थिएन । जिल्ला बाँके वसुदेवपुर गाउँ विकास समिति वडा नं. ५ स्थित घरबास मिन्हाको जग्गाको घरबास मात्र थियो । भूमि सुधार लागु हुनु भन्दा अगावै २०२० सालमा नै हाम्रा पिता अम्बिका प्रसाद नाउँ र निज विपक्षी वादीका लोग्ने जिमिदार नाउँ बीच भएको चल तथा घरबास मिन्हाको जग्गामा बनेको घर तथा जग्गा बाँडी घरबास मिन्हाको जग्गामा नै बेग्लाबेग्लै घर बनाई बेग्लाबेग्लै बसी खतिउपति समेत आ-आफ्नो गरी बसी आएका छौं । मिति २०२१ सालमा भूमि सुधार लागू हुँदा हाम्रा पिता ससुरा कृषि पेशा गर्ने सो बाहेक अन्य कुनै पेशा नभएको हुँदा र कुनै पुख्यौली सम्पत्ति पनि नरहेको नभएको अवस्थामा जिमिदारको जग्गा अधिया बटैया खनजोत गरी आएको अवस्थामा उक्त जिमिदारका जग्गामा गुजारा गरी आएका थियौं । भूमि सम्बन्धी ऐन, २०२१ को संशोधन पश्चात मोहीले जोती आएको जग्गामा आधाआधा हक लाग्ने कानून आएपछि जग्गाधनीका नाउँमा जग्गा आधाआधा गरी मोही लगत कट्टा गर्न भूमि सुधार कार्यालय, बाँकेमा निवेदन गरी भूमि सुधार कार्यालयबाटै मोही हक प्राप्त गरेपछि हाम्रा बाबु ससुराको नाममा सम्पत्ति आएको हो सो भन्दा अगाडि हाम्रा नाउँमा कुनै अचल सम्पत्ति थिएन । उक्त कुरा वादीलाई थाहा हुँदा हुँदै र पुख्यौली वण्डा गर्नुपर्ने सम्पत्ति हामीसँग नभएको स्वयं वादीलाई थाहा जानकारी रहे भएको अवस्थामा जग्गाधनी महाविर तेली र मोही हाम्रा पिता ससुरा रहेको जिल्ला बाँके वसुदेवपुर गाउँ विकास समिति वडा नं. ६ को कि.नं. १० को ज.वि. ०-२-१९, ऐ. ऐ. को कि.नं. २३ को ज.वि. ०-१३-४ जग्गामा मोही रहेकोमा मोही बाँडफाँड हुँदा कि.नं. १० बाट ज.वि. ०-१-९^१/_२ र कि.नं. २३ ज.वि. ०-६-१२ गरी जम्मा ज.वि. ०-८-१^१/_२ जग्गा २०६० सालमा प्राप्त गरी उक्त जग्गाको चारैतर्फ घर बनेको हुँदा केही घडेरी जग्गा बिक्री गरी २०६३ साल मंशिर १८ गतेका दिन बाँके पुरैना गाउँ विकास समिति वडा नं. १ को कि.नं. १५२ को ज.वि. ०-१-० र ऐ. ऐ. को कि.नं. ४०८ को ज.वि. ०-१४-० गरी जम्मा ज.वि. ०-१५-० खरिद गरी खेती गरी बसी आएका छौं । वादीका लोग्ने स्व. जिमिदार नाउँसंग २०२० सालमा नै छुट्टिई भिन्न भई बसी आएका छौं । वादीलाई हामीले अंश दिनु पर्ने

छैन वादी दावी खारेज गरीपाउँ भन्ने व्यहोराको प्रतिवादी केशवराम नाउँ र सुदामा नाउँनीको संयुक्त प्रतिउत्तर जिकिर।

- (३) यसमा फिराद लेख हेर्दा यी वादीको ३ जना छोरा जगदीश नाउँ, प्रहलाद नाउँ र राजेन्द्र नाउँ भनी उल्लेख भएको देखिन्छ भने निजहरुलाई प्रतिवादी बनाएको देखिएन। यसर्थ वादीलाई अ.वं. १३३ नं. बमोजिम कागज गराई निजहरुको वतन खोल्न लगाई अ.वं. १३९ नं. बमोजिम झिकाई बुझि पेश गर्नु भन्ने शुरु अदालतको आदेश।
- (४) वादी कलावती नाउँ मेरो आमा हुन र प्र. केशव राम नाउँ मेरो ठूलो बुवाको छोरा दाई नाताका हुन। हाम्रो बुवा र ठूलो बुवाको बीचमा अंशवण्डा भएको थिएन। मेरो बुवा र ठूलो बुवाको समेत मृत्यु भैसकेको छ। प्रतिवादीहरुबाट हामीहरुले समेत अंश पाउनु पर्ने हो भन्ने व्यहोराको अ.वं. १३९ नं. बमोजिम बुझिएका राजेन्द्र नाउँ, जगदीश नाउँको वारेश भै आफ्नो हकमा समेत प्रहलाद नाउँले गरेको बयान।
- (५) फिराद परेको अधिल्लो दिन मिति २०६५।८।२९ लाई मानो छुट्टिएको मिति कायम गरीदिएको छ। सो मितिसम्म वादी प्रतिवादी जिम्मा रहेको चलअचल सम्पत्तिको फाँटवारी वादी प्रतिवादीबाट मुलुकी ऐन, अंशवण्डाको २०, २१, २२ र २३ नं. बमोजिम लिई एकआपसमा सुनाई अचलको दर्ता झिकाई नपुग कोर्टफी वादीबाट लिई पेश गर्नु भन्ने शुरु अदालतको आदेश।
- (६) प्रतिवादी राजेन्द्र नाउँ, जगदीश नाउँ र प्रहलाद नाउँबाट मिति २०६६।२।१८ गते आफ्नो जिम्मा वण्डा गर्ने सम्पत्ति नभएको भनी पेश गरेको फाँटवारी।
- (७) वादी कलावती नाउँले मिति २०६६।२।१९ मा पेश गरेको अंशको तायदाती फाँटवारी।
- (८) प्र.वा.स. सुदामा नाउँनीले मिति २०६६।।३।१ गते पेश गरेको अंशको तायदाती फाँटवारी।
- (९) वादी प्रतिवादी बीच नातामा विवाद रहेको नदेखिएको हुँदा मिति २०६५।८।२९ लाई मानो छुट्टिएको मिति कायम गरी माग गरीएको फाँटवारीमा उल्लेखित सम्पत्ति मध्ये मोही हक वापत पाएको सम्पत्ति बाहेक अरु सम्पत्तिलाई २ भाग गरी एक भाग सम्पत्ति वादीले प्रतिवादीहरुबाट अंश छुट्याई लिन पाउने ठहर्छ भन्ने बाँके जिल्ला अदालतको फैसला।

- (१०) मूल पूर्खाहरु बीच पुख्यौली वण्डा गर्नुपर्ने सम्पत्ति केही नभई घरसारमा वण्डा गरी अलगअलग व्यवहार गरी आएका छौं। हामी वादी प्रतिवादीहरुका बीच पुख्यौली सम्पत्ति नभएको पुष्टी हुन आएको हुँदा शुरु बाँके जिल्ला अदालतबाट अंशवण्डा हुने गरी भएको फैसला प्रमाण एवं सर्वोच्च अदालतको नजिर सिद्धान्त समेतबाट त्रुटिपूर्ण हुँदा बदर गरी उल्टी गरी पाउँ भन्ने केशवराम नाउँ र सुदामा नाउँनीको पुनरावेदन जिकिर।
- (११) मोही वापत बाँडफाँड गरी प्राप्त गरेको जग्गामा म वादीको अंश हक नलाग्ने भनी भएको फैसला अंशवण्डाको १८ नं. समेतको प्रतिकूल भै सो हदसम्म फैसला उल्टी बदर गरी न्याय निरोपण गरी पाउँ भन्ने कलावती नाउँको पुनरावेदन जिकिर।
- (१२) यसमा दुवै पक्षको पुनरावेदन परेको देखिँदा दुवै पक्षलाई पुनरावेदन परस्पर सुनाई नियमानुसार पेश गर्नु भन्ने पुनरावेदन अदालत नेपालगंजको आदेश।
- (१३) तायदाती फाँटवारीमा उल्लेखित मोही हक वापत पाएको सम्पत्ति बाहेकका सम्पत्तिलाई २ भाग गरी १ भाग सम्पत्ति वादीले प्रतिवादीहरुबाट अंश पाउने ठहर गरेकोमा मोहीमा वादीले प्राप्त गरेको कि.नं. ८३१ र ८८३ को जग्गा पनि अंश पाउनु पर्ने वादीको पुनरावेदन जिकिरको सन्दर्भमा हेर्दा अम्रिका प्रसाद नाउँ वादी र स्व. भलवीर तेलीको हकमा मुरारीलाल साहु, मुन्नीदेवी साह समेत प्रतिवादी भएको मि.नं. ८३/८३५/०६०/०६१ को जग्गामा बाँडफाँड मुद्दामा भूमि सुधार कार्यालय, बाँकेको मिति २०६०।६।२७ को निर्णय बमोजिम आधा जग्गा निज प्रतिवादी केशवराम नाउँका बाबु अम्रिका प्रसाद नाउँले मोही हक वापत पाएकोमा वादीको श्रमबाट पाएको वा वादीको सगोल आर्जनको भन्न नमिल्ने भै सो सम्पत्तिमा वादीले सगोलको भनी अंशवण्डा पाउने अवस्था नभएको स्थितिमा फाँटवारीमा उल्लेखित सम्पत्ति मध्ये मोही हक वापत पाएको सम्पत्ति बाहेक अरु सम्पत्तिलाई २ भाग गरी १ भाग सम्पत्ति वादीले प्रतिवादीहरुबाट अंश छुट्याई लिन पाउने ठहर्‍याई गरेको शुरु बाँके जिल्ला अदालतको मिति २०६७।२।१२ को उक्त फैसला मिलेकै देखिँदा सदर हुने ठहर्छ भन्ने पुनरावेदन अदालत नेपालगंजको फैसला।
- (१४) हामीहरुको बीचमा ५ पुस्तावारीको सम्बन्धमा कुनै विवाद छैन। भूमिसुधार लागु हुनु भन्दा पूर्व २०२० सालमा नै हाम्रो पिता अम्रिका प्रसाद नाउँ र विपक्षी वादीको लोग्ने

जिमिदार नाउँ बीच घरसारमा वण्डा गरी बसी आएको र २०२१ सालमा पुख्र्यौली सम्पत्ति नहुँदा जग्गा मोहीको हैसियतले अधैया बटैयामा जोतभोग गरी भूमि सम्बन्धी ऐन, २०२१ को संशोधन पश्चात जोतको जग्गा मोहीको हैसियतले आधा आधा गरी प्राप्त गरेको दावीको कि.नं. ८३१, ८८३ को जग्गाको मोही लगायत जुनसुकै श्रोतबाट प्राप्त भएको सम्पत्ति हो। उक्त कि.नं. का जग्गामा हामी वादी प्रतिवादीहरू सगोलमा रहँदा जोतकमोद गर्दै आएको र प्रतिवादीका ससुरा अम्रिका प्रसाद नाउँले मिति २०२२।१२।७ मा भरेको मोहीको १ नं. लगतमा म पुनरावेदक समेतलाई सगोलको परिवार भनी देखाएको प्रमाणित भएको अवस्थामा उल्लेखित कि.नं. ८३१ र ८८३ का जग्गामा प्रत्यर्थी प्रतिवादीका ससुरा अम्रिका प्रसाद मोही वापत बाँडफाँड गरी प्राप्त गरेको जग्गामा म वादी समेतको अंश हक नलाग्ने भनी मुलुकी ऐन, अंश वण्डाको १८ नं. प्रतिकूल हुने गरी बाँके जिल्ला अदालतको उक्त फैसला सदर गर्ने गरी पुनरावेदन अदालत बाँके नेपालगंजले मिति २०६८।३।२८ मा गरेको फैसला न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा १२(१) को खण्ड (क) र (ख) को त्रुटी देखिँदा मुद्दा दोहोर्न्याई हेरी अंश पाउने गरी न्याय इन्साफ गरीपाउँ भन्ने निवेदक वादी कलावती नाउँको निवेदनपत्र।

- (१५) मूल पूर्वाहरू बीच पुख्र्यौली वण्डा गर्नुपर्ने सम्पत्ती केही नभई भूमी सुधार कार्यक्रम लागू हुनु भन्दा अघि वि.स. २०२० सालमा नै जिल्ला बाँके बसुदेवपुर गाउँ विकास समिति वडा नं. ५ मा घरबास मिनाहाको घरजग्गालाई मेरो बाबु अम्रिका प्रसाद नाउँ र वादीको पति जिमिदार नाउँले घरसारमा बाँडफाँड गरी वण्डा भई सोही मिति देखि भिन्दाभिन्दै रुपमा कारोबार गर्दै आएका छौं। मेरो बाबु अम्रिका प्रसाद नाउँले भूमिसुधार कार्यक्रम लागू हुँदाका अवस्थामा बाँके बसुदेवपुर गाउँ विकास समिति वडा नं. ६ कि.नं. १० को ज.वि. ०-२-१९ र ऐ. कि. नं. २३ को ज.वि. ०-१३-४ जग्गाको मोही भई जोती कमाई आउनु भएकोमा भूमि सम्बन्धी ऐनमा संशोधन भई मोही जग्गा बाँडफाँड मुद्दा दायर गरी मिति २०६०।६।२७ मा बाँडफाँड हुने ठहरी सोही बमोजिम कि.नं. १० बाट ०-१-९^१/_२ र कि.नं. २३ बाट ०-६-१२ समेत गरी ०-८-१^१/_२ जग्गा मालपोत कार्यालय बाँकेबाट दाखेल खारेज भई पूर्जा प्राप्त गरेका हुन। यसरी मोही हकबाट प्राप्त गरी उक्त जग्गालाई बिक्री गरी सो प्राप्त रकमबाट हाम्रा बाबु/

ससुरा अम्रिका प्रसाद नाउँले हामी पुनरावेदका नाउँमा कि.नं. ८३३ र कि.नं. ९३१ का जग्गा वकसपत्र गरीदिएका थिए। उक्त कि.नं. ८३३ को जग्गा मध्येबाट ज.वि. ०-१-१२ जग्गा हामीले प्रकाश बुढाथोकीलाई बिक्री गरेको रकम र आफ्नो श्रम मिहिनेतले गरेको आय आर्जनबाट जग्गाधनी सुभद्रा सोनारको नाउँको कि.नं. १५२ को ज.वि. ०-१-० जग्गा, कि.नं. ४०८ को ज.वि. ०-१४-० जग्गा रु. ३,००,००० (तीन लाख) मा मिति २०६३।८।१८ मा खरिद गरी लिएका थियौं। उक्त कि.नं. ८३३ को जग्गा मध्येको ज.वि. ०-१-१२ कि.नं. ८३५ को जग्गा मिति २०६०।७।२५ मा बिक्री गरी खरिद गरेको जग्गाको प्रमाण भएको पुष्टी हुँदाहुँदै न्यायिक मनको प्रयोग नगरी सर्वोच्च अदालतबाट प्रतिपादीत सिद्धान्त विपरीत हुने गरी वादी दावी बमोजिम अंश पाउने ठहर्‍याएको शुरु बाँके जिल्ला अदालतको फैसलालाई सदर गरी पुनरावेदन अदालत नेपालगंजबाट मिति २०६८।३।२८ मा भएको फैसला मुलुकी ऐन अंशवण्डाको १८ र ३० नं. समेतको प्रतिकूल हुँदा न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा १२ को प्रतिकूल हुँदा मुद्दा दोहोर्‍याई हेरी न्याय इन्साफ गरी पाउँ भन्ने समेत व्यहोराको निवेदक प्रतिवादी केशवराम नाउँ र सुदामा नाउँनीको संयुक्त निवेदनपत्र।

- (१६) यसमा भूमि सम्बन्धी ऐन, २०२१ मा २०५३ सालमा भएको संशोधनले मोहीलाई अर्द्धस्वामी मानेको छ। प्रस्तुत अंश मुद्दामा मिति २०६५।८।२९ लाई मानो छुट्टिएको मिति कायम गर्ने गरी शुरु बाँके जिल्ला अदालतबाट फैसला भएको पाइन्छ। प्रतिवादी केशवराम नाउँका बाबु अम्रिकाप्रसाद नाउँले मोही हक वापत प्राप्त गरेको कि.नं. ८३१ र ८८३ को जग्गा भूमि सुधार कार्यालय, बाँकेको मिति २०६०।६।२७ को निर्णय बमोजिम निजले प्राप्त गरेको देखिँदा वादी प्रतिवादीहरु मानो छुट्टिएको मिति पूर्व नै उक्त जग्गा प्राप्त गरेको भई मोहियानी हक वापत कुनै अंशियारलाई प्राप्त भए पनि सो सम्पत्ति वण्डा हुने नजीर यस अदालतबाट कायम भइसकेको देखिन्छ। मानो छुट्टिएको मिति पूर्व आर्जन गरेको उक्त कि.नं. ८३१ र ८८३ का जग्गाहरुबाट समेत वादीले अंश पाउने ठहर्‍याउनु पर्नेमा उक्त कित्ता जग्गाहरु बाहेक गरी अन्य सम्पत्तिबाट मात्र वादीले अंश पाउने गरी भएको बाँके जिल्ला अदालतको फैसला सदर हुने ठहर्‍याएको पुनरावेदन अदालत नेपालगंजको मिति २०६८।३।२८ को फैसलामा रामराजा चमार समेत विरुद्ध चोधर चमारको मु.स. गर्ने कलावती चमार भएको अंश मुद्दामा (ने.का.प.

२०६९, असार, नि.नं. ८७८७, पृष्ठ ४३०) मा प्रतिपादित सिद्धान्त विपरीत हुनुको साथै मुलुकी ऐन अ.व. १८४क, १८५ नं. अंशवण्डाको १८ नं को साथै प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा ३ र ५४ समेतको त्रुटी देखिँदा न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा १२(१) (क) र (ख) बमोजिम प्रस्तुत मुद्दा दोहो-याई हेर्न निस्सा प्रदान गरीदिएको छ। विपक्षीहरू झिकाई नियमानुसार गर्नु भन्ने मिति २०७०।४।१८ मा यस अदालतबाट भएको आदेश।

- (१७) यसमा यसै लगाउको ०६८-RI-०९८१ को अंश मुद्दामा आज यसै ईजलासबाट मुद्दा दोहो-याई हेर्ने निस्सा प्रदान भएको र प्रस्तुत मुद्दा उक्त मुद्दासँग अन्तरप्रभावी हुँदा सोही कानुनी त्रुटीका आधारमा प्रस्तुत मुद्दामा समेत न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा १२(१)(क) र (ख) बमोजिम दोहो-याई हेर्ने निस्सा प्रदान गरीदिएको छ भन्ने समेतको मिति २०७०।४।१८ को आदेश ।
- (१८) नियमबमोजिम साप्ताहिक तथा दैनिक पेशी सूचीमा चढी यस इजलास समक्ष पेश हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदक वादी कलावती नाउँको तर्फबाट उपस्थित विद्वान अधिवक्ता श्री नारायण प्रसाद भट्टराईले पुस्तावारीमा विवाद छैन । मोहीयानी हकबाट आएको सम्पत्ति जे जति छ त्यो सगोलको मानी उक्त सम्पत्तिबाट बराबर अंशियार बीचमा अंशवण्डा हुनुपर्दछ भनी गर्नु भएको बहस समेत सुनियो। पुनरावेदक प्रतिवादी सुदामा नाउँ र केशवराम नाउँका तर्फबाट उपस्थित विद्वान अधिवक्ताहरू श्री रमेशकुमार मैनाली , श्री नारायण प्रसाद वन्जाडे र श्री नारायण प्रसाद तिवारीले पुस्तेवारीमा विवाद छैन । यी अंशियार विच २०२० सालमा अंशवण्डा गरी भिन्दाभिन्दै बस्दै आएको अवस्थामा पछि अम्बिका प्रसादले मोहीवापत प्राप्त गरेको जग्गा विक्रिबाट आएको रकमबाट वादी दावीका जग्गा किनेको हो । अंशियारहरू बीचमा अंशवण्डा भएपछि बढेबढाएको सम्पत्तिबाट वादीले अंश पाउनुपर्ने होईन भनी गर्नु भएको बहस समेत सुनियो ।
- (१९) उल्लेखित कानुन व्यवसायीहरूको बहस जिकिर र पुनरावेदन सहितको मिसिल कागजातहरू अध्ययन गरी हेर्दा प्रतिवादीसँग अंशवण्डा गरौ भनी भन्दा अंश दिन इन्कार गरेको हुँदा फिराद परेको अघिल्लो दिनलाई मानो छुट्टिएको मिति कायम गरी मुलुकी ऐन, अंशवण्डाका २०, २१, २२ र २३ नं. बमोजिम अंशको फाँटवारी लिई

अंशवण्डाको १, २, ५ नं. अनुसार सम्पूर्ण सम्पत्तिलाई २ भाग लगाई सो मध्ये १ भाग अंश छुट्याई पाउँ भन्ने व्यहोराको फिराद दावी, पुख्यौली वण्डा गर्नु पर्ने सम्पत्ति हामीसँग नभएको स्वयं वादीलाई थाहा जानकारी रहे भएको अवस्थामा जग्गाधनी महाविर तेली र मोही हाम्रा पिता ससुरा रहेको जिल्ला बाँके वसुदेवपुर गाउँ विकास समिति वडा नं ६ को कि.नं. १० को ज.वि. ०-२-१९, ऐ. ऐ. को कि.नं. २३ को ज.वि. ०-१३-४ जग्गामा मोही रहेको मोही बाँडफाँड हुँदा कि.नं. १० बाट ज.वि. ०-१-९^१/_२ र कि.नं. २३ ज.वि. ०-६-१२ गरी जम्मा ज.वि. ०-८-१^१/_२ जग्गा २०६० सालमा प्राप्त गरी उक्त जग्गाको चारैतर्फ घर बनेको हुँदा केही घडेरी जग्गा बिक्री गरी २०६३ साल मंसिर १८ गतेका दिन बाँके पुरैना गाउँ विकास समिति वडा नं. १ को कि.नं. १५२ को ज.वि. ०-१-० र ऐ. ऐ. को कि.नं ४०८ को ज.वि. ०-१४-० गरी जम्मा ज.वि. ०-१५-० खरिद गरी खेती गरी बसी आएका र वादीका लोग्ने स्व. जिमिदार नाउँसंग २०२० सालमा नै छुट्टि भिन्न भई बसी आएका अवस्थामा वादीलाई हामीले अंश दिनु पर्ने होईन वादी दावी खारेज गरीपाउँ भन्ने व्यहोराको प्रतिउत्तर जिकिर भएकोमा वादी प्रतिवादी बीच नातामा विवाद रहेको नदेखिएको हुँदा मिति २०६५।८।२९ लाई मानो छुट्टिएको मिति कायम गरी माग गरीएको फाँटवारीमा उल्लेखित सम्पत्ति मध्ये मोही हक वापत पाएको कि.न ८३१ र ८८३ को सम्पत्ति बाहेक अरु सम्पत्तिलाई २ भाग गरी एक भाग सम्पत्ति वादीले प्रतिवादीहरूबाट अंश छुट्याई लिन पाउने ठहरी सुरु जिल्ला अदालतबाट भएको फैसला सदर गर्ने गरी पुनरावेदन अदालत नेपालगन्जको मिति २०६८।३।२८ को फैसला उपर चित्त नबुझाई वादी तथा प्रतिवादी दुवै तर्फबाट मुद्दा दोहो-याई पाउँ भन्ने निवेदन दर्ता भई पुनरावेदनको निस्सा प्रदान गर्ने आदेश भई पुनरावेदन दर्ता हुन आएको देखियो ।

(२०) यसमा शुरु जिल्ला अदालतको फैसलालाई सदर गरेको पुनरावेदन अदालत नेपालगन्जको फैसला मिलेको छ छैन ? पुनरावेदक वादीप्रतिवादीहरूको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्छ सक्दैन ? सो सम्बन्धमा निर्णय दिनुपर्ने देखिन आयो ।

(२१) यसमा मुल पुर्खा ससुरा स्व. मथुरा नाउँको २ छोरा जेठा प्रतिवादीको बाबु र ससुरा स्व. अम्रिका प्रसाद तथा कान्छा म वादी कलावतीको लोग्ने स्व. जिमिदार नाउँ भई निज स्व. अम्रिका प्रसादको छोरा प्रतिवादी केशवराज भई निज प्रतिवादी केशवरामकी

श्रीमती प्रतिवादी सुदामा नाउँनी हुन। कान्छा स्व. लोग्ने जिमिदार नाउँको श्रीमती म फिरादी कलावती नाउँनी भई मेरा छोराहरु जगदिश, प्रल्हाद र राजेन्द्र नाउँ भएकोमा पुस्तेवारी नाता रहेको भन्ने तथ्यमा विवाद छैन ।

(२२) वादी कलावती नाउँका पति जिमिदार नाउँ परलोक भई सकेको भन्ने देखिन्छ। निज स्व. जिमिदार नाउँका दाजु नाताका व्यक्ति प्रतिवादी केशवराम नाउँको पिता अम्रिका प्रसाद भएको भन्ने तथ्यमा विवाद छैन। निज अम्रिका प्रसाद पनि परलोक भईसकेको देखिँदा वादीका पति र प्रतिवादी केशवरामका पिता अम्रिका नाउँ दाजुभाई नाताको भन्ने स्पष्ट छ। निजहरु जीवित छुदै २०२० सालमा घरसार वण्डा भएको भनी प्रतिवादी कथन छ। तर २०२० सालमा घरसारमा भएको वण्डापत्रको कागज पेश गर्न सकेको नदेखिनुकासाथै घरसारमा भएको भनिएको वण्डापत्रको कार्यान्वयन भएको पनि देखिँदैन। वण्डापत्र अनुसार दा.खा. नामसारी लगायत भएको पनि छैन। उल्लेखित मितिमा घरसारमा वण्डा भई नापीमा आ-आफ्नो अंशहकको जग्गा नापजाँच गरी व्यवहार प्रमाणबाट वास्तवमा अंशवण्डा भइसकेको भन्ने प्रमाण देखिँदैन। यस्तो अवस्थामा २०२० सालमा वण्डा भै सकेको भन्ने प्रतिवादी कथन ठोस प्रमाणको अभावमा विश्वासनिय देखिएन।

(२३) अर्कोतर्फ मिति २०२२।१२।७ मा प्रतिवादी केशवराम नाउँका पिताले भरेको १ नं. अनुसूचीमा भाई जिमिदार नाउँलाई एकासगोलको भनी उल्लेख गरेका छन्। वि.स २०२० सालमा छुट्टी भिन्न भए सो भन्दा पछि मिति २०२२।१२।७ मा भरेको १ नं. लगतमा भाई जिमिदारलाई एकासगोलको भनि लेखे अवस्था पनि रहँदैन।

(२४) वस्तुतः स्व. अम्रिका प्रसाद र निजका भाई स्व. जिमिदारको बीचमा अधिनै व्यवहारबाट प्रमाणबाट छुट्टी अंशवण्डा भएको भन्ने तथ्य पुष्टी हुन सकेको छैन। अंश मुद्दामा आएको तायदाती फाँटवारी हेर्दा पनि वादी र निज तर्फका सन्तानको नाउँमा अचल सम्पत्तिहरु बराबर दर्ता रहेको भन्ने पनि देखिँदैन। यसर्थ वादी र प्रतिवादीहरु अंशी अंशी नाताको भन्ने देखिन आएको छ। निजहरुको बीचमा रीतपूर्वक अंशवण्डा भएको देखिन आएको छैन। यस अवस्थामा मिति २०२० सालमा घरसारमा वण्डा भईसकेकोले अंश वण्डाको ३० नं. अनुसार वण्डा गर्न नपर्ने भन्ने पुनरावेदक प्रतिवादी केशवराम नाउँ र सुदामा नाउँको पुनरावेदन जिकिरसँग सहमत हुन सकिएन।

(२५) अव के कुन सम्पत्ति सगोलको भै सो मा अंशवण्डा लाग्ने हो भन्ने सम्बन्धमा विचार गर्दा पुनरावेदक प्रतिवादीहरूले कि.न. ८३३ र ९३१ का जग्गाहरू पिताको मोही हक वापत आएको जग्गा विक्री गरी र श्रम मिहेनत गरी कमाएको सम्पत्ति थप गरी कि.न.१५२, ४०८, ८३५ का जग्गा खरिद गरेको हुँदा अंश वण्डाको १८ नं. ले वण्डा लाग्ने होइन भनी लिएको जिकिरतर्फ हेर्दा “एकासगोलमा रहेको अवस्थामा जग्गा खरिद भएको भन्ने देखिन्छ। सो जग्गा खरिद गर्दा के कस्तो रूपमा निजी आर्जनबाट प्राप्त भएको रकम लगानी भएको हो भन्ने प्रमाण दिन सकेका छैन। मोही हकबाट आएको जग्गा विक्री गरी आएको रकम लगानी भएको हो भनी जिकिर लिएता पनि त्यस्तो रकम लगानी भएको पुष्टी हुने प्रमाण पेश छैन। मिति २०६०।७।२५ मा विक्री गरेको भनी पुनरावेदनमा उल्लेख छ। तर ३ वर्ष पछि मिति २०६३।८।१८ मा प्रतिवादीले जग्गा खरिद गरेका छन्। यती लामो अवधीसम्म विक्री गरेकै रकमबाट मात्र जग्गा खरिद गरेका होलान भनी अनुमान लगाउनु न्यायोचित हुँदैन । सगोलमा रहेको अवस्थामा कुनै अंशियारले सम्पत्ति आर्जन गरेको छ भने सो आर्जन निजी ज्ञान, सीप, परिश्रमबाट प्राप्त भएको भन्ने तथ्यगत रूपमा पुष्टी भएमा नै भरपर्दो हुने हुन्छ। सो पुष्टी गर्ने दाइत्व सो कुराको दावी गर्ने पक्षमा नै रहन्छ। अन्यथा प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा ६(क) वमोजिम एकाघरका अंशियारहरू मध्ये जुनसुकै अंशियारका नाममा रहेको सम्पत्ति संगोलको सम्पत्ति हो भनी अदालतले अनुमान गर्नुपर्ने हुन्छ ।” भन्ने कानुनी व्यवस्था र “सगोलमा अंशियारले आर्जन गरेको सगोलको आर्जनमा सबै अंशियारको भाग लाग्ने” भनी यस अदालतबाट (कृष्ण चमार वि. बर्खु चमार, मुद्दा: अंश नामसारी, ने.का.प. २०४८, नि.नं. ४३२२, अंक ७ भाग ३३) न्यायिक सिद्धान्त प्रतिपादन भएको छ। अतः निजी परिश्रम र मोहीयानी जग्गा विक्री गरी प्राप्त रकमबाट खरिद गरेको जग्गा प्रतिवादीले प्रमाण दिन नसकेको हुँदा प्रतिवादीले सगोलको अवस्थामा आर्जन गरेको सम्पत्तिमा सबै अंशियारहरूको अंश हक निहित रहेको हुँदा त्यस्तो सम्पत्ति वण्डा नलाग्ने भन्ने प्रतिवादीहरूको पुनरावेदन जिकिरसंग पनि सहमत हुन सकिएन।

(२६) यसै गरी वादी कलावती नाउँले लिएको पुनरावेदन जिकिरतर्फ विचार गर्दा “कि.नं. ८३१ र ८८३ को जग्गा सगोलमा रहदा सामूहिक मेहनत, श्रम, प्रयास संयुक्त

लगानीबाट जोत कमोद गर्दा प्राप्त हुन आएको हो। सो मोहीयानी बाँडफाँडबाट प्राप्त भएको जग्गा समेत वण्डा लाग्नु पर्ने हो भन्ने नै मुख्य रूपमा पुनरावेदन जिकिर रहेको पाइयो। उक्त कि.नं. ८३१ र ८८३ जग्गाको श्रोत के रहेछ भनि विचार गर्नुपर्ने देखियो। वादी अम्रिका प्रसाद नाउँ र स्व. महाविर तेलीको हकमा मुरारीलाल साहु, मुन्नादेवी साहु समेत भएको कि.नं. १६३/८३५/०६०/०६१ को जग्गा बाँडफाँड मुद्दामा बाँके वसुदेवपुर गाउँ विकास समिति वार्ड नं. ६ को कि.नं. ०-२-१९ मध्ये पश्चिम तर्फबाट ०-१-९^१/२ तथा ऐ. कि.नं. २३ को ०-१३-४ जग्गा मध्ये दक्षिण तर्फबाट ०-६-१२ जग्गा मोही अम्रिका प्रसाद नाउँको रहेको हुँदा मोही अम्रिका प्रसाद र जग्गाधनीको बीचमा नरमगरम मिलाई भूमि सुधार ऐन, २०२१ को दफा २६(छ) बमोजिम जग्गा बाँडफाँड गरी मोही लगत कट्टा गरी दिने ठहर्‍याई भूमि सुधार कार्यालय बाँकेबाट मिति २०६०।६।२७ मा निर्णय भएको रहेछ। सो भूमिसुधार कार्यालय बाँकेको मोहीफाँड निर्णय अनुसार साविक कि.नं. १० बाट कि.नं. ८३१ मा ज.वि. ०-१-९^१/२ र साविक कि.नं. २३ बाट कि.नं. ८८३ मा ज.वि. ०-६-१२ जग्गा मोही अम्रिका प्रसादका नाउँमा दा.खा. दर्ता हुने गरी मालपोत कार्यालय, बाँकेबाट मिति २०६०।६।२९ मा निर्णय पर्चा भएको देखियो।

(२७) अतः कि.नं. ८३१ र ८८३ नं. को जग्गाको श्रोत साविकमा मोहीयानी हक वापत जग्गा बाँडफाँड हुँदा प्रतिवादी केशवराम नाउँका पिता अम्रिका प्रसादका नाउँमा प्राप्त भएको रहेछ। सो मोहीयानी हक वापत प्राप्त जग्गा कुन पुस्ताका अंशियारको लागि वण्डा योग्य हुने वा नहुने भन्ने सम्बन्धमा यस अदालतबाट प्रतिपादित न्यायिक सिद्धान्तहरू तर्फ विचार गर्नुपर्ने देखियो।

मुलुकी ऐन अंशवण्डाको १८ नं. मिति २०३४।७।२७ मा शंसोधित भै सो शंसोधन भएपछि २०३६।११।१० मा मोहीको नाताले प्राप्त गरेको हुँदा निजी आर्जनको सम्पत्ति देखिन आई पिता पुर्खाको पालाको भन्ने देखिन आउँदैन। यस्तो निजी आर्जनको सम्पत्तिमा वण्डा गरिरहनु पर्ने अवस्था नहुने भनि (तुलबहादुर राई विरुद्ध गोरे बहादुर राई मुद्दा अंश, ने.का.प. २०५४, अंक ७ नि.नं. ६४०६) बोलेको पाइन्छ।

त्यस्तै गरी “भोगाधिकार वण्डा हुन सक्दैन भने स्वामित्व वण्डा हुन्छ। मोहीयानीमा रहेको सम्पत्ति जग्गाधनी र मोहीबीच भूमिसम्बन्धी ऐन, २०२१ को संशोधित दफा

२६ख, २६ग र २६घ बमोजिम विभाजित भएपछि सो मोहीका हैसियतले प्राप्त सम्पत्ति सगोलका अंशियारबीच अंशवण्डाको १ र १८ नं समेत बमोजिम वण्डा हुने । आफ्नै पालामा मोहियानी प्राप्त गरेको मोहीको नाताले आफूमा स्वामित्व आएको अवस्था र बाबु बाजे समेतका पूर्वजको मोहियानी निजको मृत्युपछि जग्गाधनीले रोजिदिएका कारणले सरिआएको अवस्थालाई समान मात्र नमिल्ने । मोहियानी छोडपत्र वा जग्गाधनी र मोही बीचको बाँडफाँडका माध्यमले कसैलाई प्राप्त हुन्छ भने त्यो उसको निजी श्रम, सीप र प्रयासको आर्जन मानी सो जग्गामा समान रूपले खेती गर्ने अन्य अंशियारलाई वण्डा नहुने मात्र अंशवण्डाको १८ नं. भूमिसम्बन्धी ऐन, २०२१ को दफा २(ख) र २६ (१) को परिप्रेक्ष्यमा न्यायसंगत नहुने ” भनि (मु.स गर्ने रामगोपाल चमार समेत विरुद्ध मु.स गर्ने कलावती चमार समेत मुद्दा: अंश ने.का.प. २०६९, भाग ५४ अंक ३ नि.नं. ८७८७, पृष्ठ ४३०) बोलेको पाईन्छ ।

त्यस्तै गरी निजी आर्जनको आफूखुश गर्न पाउने सम्पत्ति भन्ने कुनै पनि स्रोत र आधार प्रस्तुत हुन नसकेको अवस्थामा सगोलका अंशियारहरूमध्ये कुनै एक अंशियारका रूपमा रहेको सम्पत्तिलाई अन्य अंशियारले दावी गर्नसक्ने र त्यसलाई वण्डायोग्य सम्पत्तिबाट बाहेक गर्न सकिने स्थिति नरहने भनि (राम चरित्र साह समेत वि. वौधनाथ प्रसाद साह मुद्दा: अंश ने.का.प. २०६७ अंक १ नि.न. ८२९६ भाग २) मा बोलेको पाईन्छ ।

(२८) उक्त प्रतिपादित नजिरहरूको सिंहावलोकनबाट पिता पूर्खाका नाउँमा रहेको मोहीयानी हक रहेछ भने जग्गाबाट बाँडफाँड हुँदा निज पछिका पुस्ताले अंशहक पारित गर्ने भन्ने देखिन्छ। आफ्ना पालामा मोहीयानी प्राप्त गरेको नाताले आएको स्वामित्व र बाबु बाजेको मोहियानी निजको मृत्युपछि सरिएको स्वामित्व अलग अलग स्वरूपको हुने भनि व्याख्या गरेको पाईन्छ ।

(२९) तसर्थ उल्लेखित जग्गाको कि.नं. ८३१ र ८८३ को जग्गा बाउबाजेका नाउँबाट मोहीयानी हक सदैँ आएको देखिँदैन। वादीका पति स्व. जिमिदार नाउँका दाजु अम्रिका प्रसाद कै पालामा निजले मोहीयानी वापत प्राप्त गरेको देखिन्छ। समान पुस्ताका दाजु भाईका बीचमा मोहीयानी हकबाट आएको सम्पत्ति वण्डा लाग्ने अवस्था रहँदैन।

(३०) मिति २०२२।१२।७ मा प्रतिवादी केशवराम नाउँका पिताले भरेको १ नं. अनुसूचीमा पत्नी नन्द राना, छोरा केशवराम, छोरा वालकराम, भाई जिमिदार नाउँ, भाईवुहारी

भन्तुरा, र भतिजी रितालाई एकासगोलको भनी उल्लेख गरेको छन्। वि.स २०२० सालमा छुट्टी भिन्न भए सो भन्दा पछि मिति २०२२।१२।७ मा भरेको १ नं. लगतमा भाई जिमिदारलाई एकासगोलको भनि लेखे अवस्था पनि रहदैन। १ नं. लगतमा एकासगोल भनी जनिएको देखिन्छ। सो लगत भर्दा मोहीयानी लागेका यी विवादित जग्गाहरुको विवरण उल्लेख छैन। सो जनिएको व्यहोराले अम्बिका प्रसाद र निजका भाई जिमिदार एकासगोलमा बसोबास गरेको भन्ने बुझिन्छ। एकासगोलमा रहेपनि अंशियारहरुले आ-आफ्नो निजी आर्जन प्राप्त गर्ने अवस्था रहेकै हुन्छ। परिवार भित्र निजी प्रयासबाट प्राप्त गरेको जग्गा स्वआर्जनको भै वण्डा लाग्ने अवस्था रहदैन। एकासगोलमा रहेको भन्ने बोध हुने तथ्यबाट कसैले निजी प्रयास मिहिनेतबाट प्राप्त गरेको सम्पत्ति वण्डा लाग्छ भन्नु यसै अदालतबाट प्रतिपादित न्यायीक सिद्धान्त तथा मुलुकी ऐन अंशवण्डाको १८ नं. को भावना विपरीत हुन जाने देखिन्छ। यस अदालतबाट मिति २०७०।४।१८ मा प्रदान गरीएको निस्सामा उल्लेखित नजिर प्रस्तुत मुद्दामा रहेको तथ्यसँग मिल्न नआएकोले आकर्षित हुन सक्ने देखिएन ।

- (३१) अतः माथि विवेचित आधार प्रमाणहरुबाट कि.न ८३१ र कि.न ८८३ का जग्गा मोही वापत प्राप्त गरेको देखिदा सो जग्गा वाहेक अन्य सम्पूर्ण जग्गा फाँटवारीमा उल्लेखित सम्पत्तिको २ भागको १ भाग अंश हक वादीले प्रतिवादीहरुबाट छुट्याई लिन पाउने ठहर गरी शुरु अदालतबाट भएको फैसला सदर हुने ठह-याई पुनरावेदन अदालत नेपालगंजबाट मिति २०६८।०३।२८ मा भएको फैसला मनासिव नै देखिदा यस अदालतबाट मिति २०७०।४।१८ मा मुद्दा दोहो-याई हेर्न भएको निस्सासँग सहमत हुन सकिएन। पुनरावेदन अदालत नेपालगंजको मिति २०६८।३।२८ को फैसला सदर हुने ठहर्छ। पुनरावेदक वादी तथा प्रतिवादीको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्दैन । अरुमा तपशिल वमोजिम गर्नु ।

तपशिल

माथि ठहर खण्डमा लेखिए वमोजिम पुनरावेदक वादी कलावती नाउँ तथा पुनरावेदक प्रतिवादी केशवराम नाउँ र सुदामा नाउँको पुनरावेदन जिकिर पुग्न नसकी पुनरावेदन अदालत नेपालगंजको फैसला सदर हुने ठहरी फैसला भएकोले निजहरुले यस

अदालतमा पुनरावेदन दर्ता गर्दा र.न ४५२८ र र.न १००९२ वाट राखेको कोर्टफी जनही रु २००८।—समेत गरी जम्मा रु.४०१६।—जफत हुने हुँदा केही गर्नु परेन-१ पुनरावेदक प्रतिवादी सुदामा नाउँ समेतले पुनरावेदन अदालत नेपालगंजमा पुनरावेदन गर्दा रु ५३५४।—र.न ८१ मिति २०६७।९।५ मा धरौटी राखेको देखिदा उक्त धरौटी रकमवाट वादी कलावती नाउँले फिर्ता पाउँ भनि ऐनका म्याद भित्र फिर्ता माग्न आए कुनै दस्तुर नलिई फिर्ता दिनु भनि पुनरावेदन अदालतमा लेखि पठाईदिनु -----२ प्रस्तुत मुद्दाको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार गरी अभिलेख शाखामा बुझाईदिनु१

न्यायाधीश

उक्त रायमा सहमत छु।

न्यायाधीश

इजलास अधिकृत/उपसचिव: कोशलेश्वर ज्ञवाली

कम्प्युटर अपरेटर: प्रेम बहादुर थापा

इति संवत् २०७३ साल भदौ महिना १५ गते रोज ४ शुभम्..... ।